

Januar—mai 1945: Ole Vollan.

Siden 1945: Konrad Husby.

Alderstrygden.

Etter lov av 16. juli 1936 skal norske statsborgere som har fylt 70 år ha rett til alderstrygd i bostedskommunen.

Som nemnd for Strinda alderstrygd valgte herredsstyret i 1936 Hans Asphaug (formann), Johan Karlsen, M. Schjetne, Bernhard Haugan og Sigmund Berg. De 3 førstnevnte er fremdeles medlemmer. Asphaug har heile tiden vært formann.

Etter forslag fra nemnda ble pensjonsgrunnlagene for Strinda fastsatt til kr. 900,— for enslige og kr. 1400,— for ektepar. Full pensjon ble da kr. 45,— for enslige og kr. 70,— for ektepar pr. måned. I tillegg til dette ble ytt lege og medisin til trygdede som ingen eller liten inntekt hadde ved siden av pensjonen.

Fra 1. februar 1940 ble bevilget 10 % dyrtidstillegg, fra 1. oktober 1941 30 % og fra 1. juli 1945 50 %.

Fra 1. juli 1946 gikk sosialdepartementet med på å øke pensjonsgrunnlagene til kr. 1800,— for enslige og kr. 2700,— for ektepar. Pensjonen ble da kr. 90,— for enslige og kr. 135,— for ektepar pr. måned.

Ekstraytelsene er også utvidet til å omfatte brensel, husleie og klær.

Alderstrygden startet i 1937 med 244 pensjonister hvorav 174 enslige og 70 ektepar. Antallet har øket etter hvert og er nå (1947) 385, hvorav 302 enslige og 83 ektepar.

1937—1938 var nettoutgiftene kr. 103.000,— og 1946—1947 kr. 239.000,—.

HELSEFORHOLD I GAMMEL OG NY TID

AV H. N. OSNES

Det har atskillig interesse å følge spørsmålet liv og helse gjennom et lengere tidsrom. Her vil det skje i en så sammenhengt form som mulig.

Stoffet til denne oversikt er hentet fra fogdarket for Strinda og Selbu fogderi og dessuten fra trykte arbeider som «Medisinens historie i Norge» ved Reichborn Kjennerud m. fl.

og fra Sør-Trøndelag fylkeskommunes minneskrift 1837—1937 ved Olaus Schmidt.

I kampen mot sykdom og død er mennesket all tid til slutt den tapende part. Men kampen blir ført til alle tider, og hver tid har sine våpen alt etter ens syn på sykdommene. Så lenge en ikke kjente de rette årsakene til sykdommene, kunne en heller ikke bruke de rette våpen i kampen. Det ble en kamp i mørket mot usynlige fiender.

Kunnskapene om menneskekroppen var små. Den engelske lege William Harvey (1578—1657) var den første som greidde ut om blodløpet, og læren om bakterier som årsak til sykdom ble grunnlagt av Pasteur i 1870-åra. Når folk — lærde og ulærde — ikke visste om slike grunnleggende ting, så hadde fantasien fritt spillerom, og da ble det mange «forklaringer» og truer om sykdommene og årsakene til dem.

Det er da ikke så merkelig at gamle synsmåter og truer delvis kan leve igjen den dag i dag. Troels Lund gjør i sitt verk «Daglig Liv i Norden» merksam på at den alminnelige mening har vært at døden for det enkelte menneske var nå en gang fastsatt, så fikk da sykdom eller annen ulykke komme, for «døden måtte en årsak ha». Å hente lege ble da en underordnet sak. Ordning med arv og tilkalling av prest var det første. Kunne så legen lindre smerter, var det bra, men en hadde eksempler på at en holdt det for å være synd å hente lege, for dette var å gripe inn i Guds plan. Timen var kommen. Han (hun) skulle nok ikke komme lenger. Ut fra dette synet kunne det være det samme hvordan en stelte seg. Hit og ikke lenger!

Et annet drag i folketrua som har holdt seg til vår tid mange stader, er varslene som gjerne kom før et dødsfall. Satt hubroen eller ugla på taket ei eller flere netter, var det et slemm tegn. Men det kunne også være et krøter som skulle dø. Lå hunden og sendte lange klagehyl ut i natta, varslet det heller ikke godt. Eller der var noe som banket, og som en ikke kunne forklare, så var det fare på ferde. «Han Lars døyr no itt enno, for æ høyre itt noe. Det er så stilt,» sa gamle mor.

Et merkelig varsel var «nålyset». Det viste seg vel sjelden, men så var det nok desto sikrere varsel. — Når det hadde vært tørrvær, og det var rikelig med jordmagnetisme samlet, og det

så ble regn eller fuktig vær, ble jordmagnetismen ledet gjennom fuktigheten opp f. eks. gjennom en hersjestaur og kunne vise seg som et lite blått lys over stauren. St. Elms lys. Dette lyset hadde ingen naturlig forklaring, altså var det et varsel.

Utburen har de gamle kunne høre ned til vår tid. Jeg har hørt ei gammel kone si da noen hadde hørt noe oppe i fjellet: «Å, det var vel berre eit utburspøkelse». I gamle låke tider skulle det hende at småbarn ble båret ut i fjellet, «satt ut», når husfaren hadde avgjort at dette barnet hadde de ikke råd til å fostre opp. Eller barnet var vanskapt*). Men at slikt satte bølger i folkesjelen, skjønner vi derav at de kom igjen som klagerop gjennom mange hundre år. — *Utburen!*

Det er tungt å tenke på hva vårt kjære folk, våre forfedre og formødre, har måttet kjempe seg i gjennom i lange låke tider. Et liv i hardt arbeid og slit fra tidlig morgen til sein kveld, med sult og sykdom gjennom de mange uår og hungersår, men ikke minst i åndelig mørke med daglig frykt for vonde vetter som var omkring dem over alt.

Vi synger med Bjørnson om folket vårt: «Elsker, elsker det og tenker på vår far og mor, og den saganatt som senker drømme på vår jord». Det er vakkert og godt sagt. Vi kunne ville føye til at saganatta senker bitre minner på vår jord. — Det er sant som Blix synger: «Vårt heimland i myrker lenge låg, og vankunna ljuset gøynde».

Sykdommer.

Sykdomsformer fra den eldste tid kjenner vi lite til. Det er helst de store farsotter som blir nevnt i skrifter. Det andre hører dagliglivet til og er ikke nevneverdig. Etter sagnet skulle det gå en pest over landet vårt i 800 åra, men videre kjennskap til denne har en ikke.

Den vanlige folketru om sykdom og om årsak til sykdom bunnset i den gamle tid i åndetrua (animismen) som er omtalt i bind II, s. 1—5. (Naturdyrking og fedredyrking).

Etter denne tru gikk den dødes ånd over i naturen og ga liv til naturen. Ånden slo seg ned i vekster, i jord, stein, i fjell,

*) Sådan utsetting av noenlunde velskapte barn var aldri tillatt etter norsk lov.

vatn og luft og kunne bli sykdomsvetter som hevnet seg på menneskene når de krenket dem. Til sykdomsvettene hørte også mara som ville kvele sitt offer. Mara har vi ennå — i alle fall Mareritt.

Dette animistiske livssynet fortsatte i middelalderen fram til nyere tid.

Av eddakvada ser en at folk i vikingetida levde i stadig redsel for de døde.

Den nordiske folkerase har fra gammel tid ord for å være kraftig og hardfør og at den holdt seg godt mot sykdom. Dette er kanskje rett og henger vel sammen med at i land med strengt klima vokste under primitive forhold de svake ikke opp. Tidlig skjedde et naturlig utvalg. Men ser en på den alder som de gamle norske konger nådde, og tar denne alder som målestokk for vanlig livslengde, så kan denne ikke sies å være stor. En 40—50 år var den alminneligste.

De sykdommer som er omtalt i litteraturen, og som etter folketrua var omgitt av størst mystikk, var smittesykdommene. Dødsfalla inntrådte ofte i store mengder. Ingen kunne tenke seg en naturlig forklaring. Det så ut til at de døde trakk de levende etter seg. Det stemte jo også med gammel tankegang. Den tru festet seg at de mange dødsfall var de dodes verk.

Ut gjennom middelalderen gikk flere epidemier over landet vårt, og i flere tilfelle gikk de over *heile* landet. Hva slags sykdommer det var, er nok ikke lett å avgjøre i dag. Det var kalt manndaudi, drepsótt o. l. Stundom er det tale om landsfarsótt som trulig har vært en tyfussykdom. Den var også kalt flekku-sótt. Svarteduen er omtalt på et par steder i bind II, så vi skal ikke komme nærmere inn på den her, bare at granskerne meiner at det utvilsomt har vært den orientalske byldepest med lungebrann*).

I 1565—66 brøt ut en pestepidemi i Bergen. Den kom med et skip fra Danzig. Smitten spredte seg med rivende fart, og dødsfalla var mange. Absalon Pedersen sier at i november 1565 døde 105 i Domkirkens sokn. Samtidig med pesten i Bergen opptrådte den også i Trondheim. Under 15. februar skriver Absalon Pedersen at han hadde fått brev fra en prest der «oc

*) Medisinens historie i Norge, s. 33.

scriffuer han mig til at der er 600 personer døde udi Trondhiem».

Spedalskhet eller spiltskyka har fått navnet sitt av at de syke måtte legges inn på hospitaler. Det eldste navnet er lepra. At denne sykdommen er gammel her i landet, skjønner vi derav at den alt er nevnt i Gaulatingloven. Fra 1200 tallet eller før var en klar over at sykdommen kunne føres over fra den ene til den andre, altså smitte. Folk døde ikke så fort av sykdommen, og da kunne det ikke være de døde som trakk dem over til seg. Den alminnelige mann trudde at sykdommen ble kastet på en ved trolldom. Tidlig begynte de med internering av de syke. Lepraen var avtakende mot slutten av middelalderen, men tok seg opp igjen i det 17. og 18. hundreåret, særlig i Bergen og på Vestlandet, men også i Trøndelag. I det 18. hundreåret tok sykdommen seg sterkt opp i enkelte bygder, og det ikke bare blant de fattige, også blant velstilte folk. En fransk forfatter skriver i 1704: «På farvannet fra Stavanger til Trondheim finner man en stor mengde folk som er spedalske. Landets folk tilskriver denne gresselige sykdom den mengde fisk de spiser, og den liten aktsomhet som de friske har for å skyde som er smittet med dette onde. Men det være hva det vil, så er det dog meget ubehagelig å reise i et land hvor man har grunn til å frykte for å reise spedalsk ut igjen».

Vi merker oss her at folk trudde at fisken var årsak til denne sykdommen. Seinere, da poteten kom i bruk, var det mange på Vestlandet som trudde at poteten var sykdomsårsaken. Sammenhengen er vel at denne sykdommen tok seg særlig sterkt opp i enkelte bygder just på den tid folk så smått var begynt å bruke poteter.

Hans Strøm som har skrevet om spedalskheten i sin «Søndmørs beskrivelse», er enig med sin samtid i at sykdommen var arvelig. Bergenslegen Armauer Hanssen, f. 1841 og død 1912 ble i 1868 tilsatt som underlege ved Lungegårdshospitalet med plass for 60 spedalske. Her hadde han rikt høve til å studere denne sykdommen, og her gjorde han den store og viktige oppdagelse som bar hans navn ut over verden. Han fant den basillen som var årsak til spedalskheten, og han kalte basillen for leprabasillen. Dette skjedde i 1874. I 1882 la han fram den

vitenskapelige utgreiing. Leprabasillen var en stavformet baccille som han fant i de knuter som dannet seg på de spedalske. Nå kunne en på sikkert vitenskapelig grunnlag ta fatt og vinne over denne skrekkelige og avskrekkende sykdommen.

Småkopper som var en kjent folkesykdom andre steder i Europa, er ikke nevnt heilt sikkert i Trøndelag. Den herjet i Danmark og kom også til Island, formentlig innført der til fra Norge. På Island herjet koppene både på 12, 13 og 14 hundretallet og reiv bort mange mennesker, siste gang 8000 i løpet av tre år.

I Norge var ei farsótt som bredte seg med tiggerkjerringer og derfor ble kalt farkonusótt. Somme trur at dette har vært kopper.

I Norge var det en epidemi i 1350—60 «den mindre mannedauen» eller «barnedauen» som de trur har vært kopper. En svær koppeepidemi i 1379 (bolnasótt mikil) bredte seg over heile landet.

Dysenteri, blodsótt, er en gammel sykdom her i landet. Den er visstnok kommet hit fra England i vikingetida. Ja, Saxo forteller at det raste en sådan sykdom på Ragnar Lodbroks hærferd til Bjarmeland (omkring Hvitesjøen) visstnok på 700-tallet. — Det var dysenteri Ansgar, Nordens apostel, døde av i 865. Større epidemier av denne sykdommen er det ikke meldt om, men at mange døde av den, og at den var sett på som særlig farlig, skjønner vi av at Kristian IV i 1619 fastsatte ved forordning at legene ikke hadde plikt til å tilse syke som hadde pest eller dysenteri. I slutten av 1600 tallet opptrådte sykdommen i Trøndelag og herjet særlig i Strinda. Historikeren Shum omtaler denne epidemien som var i året 1695—96.

På 1700 tallet var det en rekke epidemier av denne sykdommen rundt om i landet. Den opptrådte gjerne som krigssykdom som ble spredt med soldater som kom heim fra krig, således fra Holstein i 1763. Gerhard Schøning nevner at i Leksvik døde i året 1773 i alt 108, av blodsótt mest. De som kom over sykdommen, trengte gjerne et heilt år for å komme til krefter igjen. Også på 1900 tallet har sykdommen opptrådt, men da gjerne mindre alvorlig. Ved Løkken verk ble i 1910

500 mann infiserte, men meget lett så bare ca. 50 meldte seg syke.

I 1897 lyktes det for japaneren Shiga å finne dysenteribasilen.

Kikhosten opptrer vel nå vesentlig som en barnesykdom. Den har også vært en farlig sykdom for voksne. I hæren til Kristian II omkr. 1520 var det mange som døde av denne sykdommen.

Syfilis i Norge skal første gang være nevnt i et brev fra 1505. I midten av 1500 tallet var i Bergen nevnt 7 bordeller som sammen med badstuene var årsak til at sykdommen ble spredt. Ved sida av vanlig syfilis var radesyka ofte nevnt som en særskilt form for syfilis.

En venerisk sykdom på Strinda ble det meldt om til stiftet i skriv av 17. november 1767 fra kst. fogd Helkan. Han sier at to bønder fra Strinda, Ole Jerven og Jon Walseth, var kommet til ham og meldt om en grasserende smittsom sykdom som hadde tiltatt fra tid til tid, og særlig i en familie hvor sykdommen nå hadde hersket i 4 år. De mennesker som fikk sykdommen først, hadde vært lagt inn til kur i byen, men de var komne tilbake til bygda i langt slettere tilstand enn da de ble sendt inn, så de må antas å være helt ulegelige.

Sykdommen kom inn i grenda ved ei jente for 4 år sia. Hun kom da i tjeneste til sin bror. Ole Jervens sønn som hadde brukt garden, var død, og enken måtte gi fra seg garden fordi hun hadde denne sykdommen. «Mange og atskillige» var i like stilling. Nå ville ingen våge å ha disse syke hos seg, og fogden meiner at de må flyttes til byen, bli internert og komme under kur. Doktoren på Hospitalsstiftelsen måtte kunne ordne det så at feltskjæren tok hand om dem. Bygda måtte ta på seg utgiftene.

Dr. Henrici som skulle uttale seg om saka, holder fram at «atskillige mennesker i Strinden Tinglag, i særdeleshet på garden Jerven, er befengt med en smittsom venerisk sykdom som befryktelig dersom ikke nogen hjelp i tide skjer, kunne tage videre overhånd».

Ved Hospitalet har de bare en mindre kurstue ledig, men den kunne komme til å trenges av fattige syke fra byen, så

han meiner at en stue måtte leies på en annen stad. De syke måtte ha med sengklær og matvarer som smør, flatbrød og mel m. m., for det var lettere å få kjøpt dette på landet enn i byen. De som hadde litt formue, måtte sjøl betale kuren, men ellers fikk bygda sørge for betalingen. Dr. Henrici tok av bønder aldri mer enn 8 rdl. for en kur, men ofte langt mindre.

Det ble til det at syke fra Jervan skulle tas inn ved Hospitalstiftelsen, i første omgang 3 som måtte ha med sengklær og matvarer. En «rokone» skulle leies for 12 rdl. pr. år og her til kostpenger pr. år 15 rdl.

Forstanderen på Hospitalet holder fram at det må sørges for at de flytter ut av hospitalet når de var friske. Det kunne nemlig tenkes at de ville bli der, og kanskje hospitalet måtte sørge for deres opphold, og det hadde de ikke råd til nå da pengerenten var satt ned til 4 pst.

Fogd J. Berg skriver til stiftet 28. april 1804 at major Beichmann samme dag hadde underrettet om at på gardene Risvold, Utlere, Foldal og flere steder på Oppstrinda var en del mennesker som var sterkt lidende av venerisk syke, og at sykdommen på noen tid hadde bredt seg fra hus til hus i nabolaget, så at neppe noen friske mennesker våget å gå inn på disse gardene. Fogden foreslår at en lege blir sendt opp for å få undersøkt stillingen. De syke måtte bringes inn til byen og legges inn på sykehuset.

Om *radesyke* melder pastor Angell i 1821 og ber om at enken Berit Olsdatter av Strinda måtte få komme inn på landets sykehus mot at hennes slektninger betaler for henne. Hun ble tatt inn i radehospitalet.

Skjørbruk er en mangelsykdom som i eldre tid var svært alminnelig, særlig blant sjøfolk. I norrøn litteratur skal den være nevnt første gang i Torstein Hvites saga. I slutten av 900 tallet reiste han fra Island til Norge og fikk under reisen skjørbruk. Ble liggende her i landet heile vinteren og kom så vidt fra det med livet. Under denne sykdommen svulmer beina opp, tenner løsner osv. Sykdommen kommer av C-vitaminmangel. — Navnet *Skjørbruk* kommer av ordet «skyr» o: gammel surmelk, og de gamle trodde at sykdommen kom av at sjøfolk drakk for mye skyr som hørte med til den gamle skipskost.

I 1619 skulle nordmannen Jens Munk finne nordvestpassasjen — veien nordafor Amerika. Han hadde med 64 mann. Alle døde så nær som Jens Munk sjøl og en mann til. Dødsårsaken var skjørbuk.

Verst herjet sykdommen der folk i lenger tid av året manglet grønnsaker. Det som satte stopper for skjørbuken over heile landet, var poteter som kom i alminnelig bruk over heile landet omkr. 1820. Den inneholder bra av C-vitamin. Dette vitamin blir nå forresten laget fabrikkmessig.

Lungesykdommer omtales nok enkelte ganger i sagaene, men lungetuberkulose hører særlig den nyere tid til. Sikkert var lungetuberkulosen kjent også i sagatida. Blodspytting med hoste blir nok nevnt, og dårlige boliger og usanitær levemåte la alt tilrette for sykdommen. I tidbolken 1500—1800 har en det inntrykket at tuberkulosen spilte en forsvinnende liten rolle. Det var først på 1800 og 1900 tallet at tuberkulosen fikk en stor, ja faretruende utbredelse. Årsaken til den — tuberkelbasillen — ble funnet av den tyske lege Rob. Koch i 1882. Fra den tid kunne en ta opp en planfast kamp mot sykdommen, et helbredende og forebyggende arbeid.

Den mann her i landet som har lagt ned det største arbeid i denne kamp, er bergenslegen Klaus Hanssen, f. 1844, død 1914.

Revmatisme og andre giktskykdommer kan følges tilbake til den yngre steinalder. Det er skelettfunn som da gir opplysninger. At denne sykdommen eller disse sykdommene har vært særlig utbredt i de gamle tider, er bare rimelig. Livet i dårlige boliger og reiser i åpne båter i alt slags vær er forklaring god nok. I litteraturen er sykdommen omtalt som verk. Flog-fluktuerende smerte, er brukt om revmatisme. «Fotverk» som må være det samme som podagra, er kjent i den eldste tid og er også nevnt som dødsårsak. «Lærverkr» skulle svare til isjias, mens «bakverkr» og «lendarverkr» skulle være det samme som lumbago. Giktskykdommene har holdt seg og holder seg til stor plage for mange. Den vanskeligste og farligste giktskykdom er leddgikta som er en blodsykdom.

Epilepsi, nedfallssyke, er nevnt tidlig og er i Frostatingsloven kalt brotfall. Denne sykdommen hørte blant de minst

kjente i gammel tid. I den legendariske litteratur får vi høre at den ble helbredet ved helgeners hjelp.

Sinnssykdom ble i gammel tid reknet som en følge av demonisk påvirkning. Gammelnorsk *galinn* betyr den som har vært utsatt for trollsang — å gala. Det vanlige ord for sinnsyke var *vitfiring* — sinnsforvirring.

Et kjent tilfelle av sinnssykdom har vi i sagaen om Sigurd Jorsalfar i hans seinere år. Sykdommen viste seg første gang mens han var i karrbad. Han trudde da å se en fisk i vatnet og fikk et latteranfall. Denne vitløyse kom ofte igjen, og en gang kastet han en kostbar bok som han hadde fått i Miklagard, på elden, og en gang ga han sin dronning en ørefik og sa at hun hadde et horn i panna.

Sinnssykdommene har i de seinere tider vært stigende. I 1828 ble foretatt telling for heile landet og en kom til 1909. Sikkert et for lavt tall. Ny telling i 1835 kom til 3576. I 1936 var reknet ca. 13,000. Av disse var 6000 i asyl.

Kreft har i de seinere år ved siden av tuberkulosen vært den mest alminnelige folkesykdom. Gode hjelpemidler mot kreften har en i radium og røntgen.

Kolera. Av epidemiske sykdommer har vel neppe noen spilt så stor rolle og vært så fryktet som kolera. Den kom opp til Østersjøhavnene i 1831, og byer med stor skipsfart — også hos oss — var kommet i faresonen. Alvorlige forholdsregler ble tatt. Det var denne farlige stilling som gjorde at alle norske kommuner, både by og landkommuner fikk sundhetskommisjoner. Det skjedde ved kgl. res. av 24. juni 1831. Sykdommen kom likevel til Norge. Første tilfelle i Drammen 1832 og bredte seg til mange byer på Østlandet og tok seg opp igjen år etter år. Den kom også til Vestlandet hvor særlig vinteren 1848—49 var slem. I Bergen var meldt 1024 tilfelle hvorav 605 døde.

Det store koleraår var 1853. Her nord var spenningen stor. Skulle sykdommen også komme hit? Den 17. januar 1849 forelå i Strinda formannskap skriv fra amtet om at noen av formannskapets medlemmer burde tiltre sundhetskommisjonen. Valgt ble Krogh, Øydal og Clemeth Grendahl. Men allerede 27. jan. 1849 forelå skriv til formannskapet fra sundhetskommisjonen at heile formannskapet gikk inn i kommisjonen, og dette ble

vedtatt. I samlet formannskaps- og representantmøte den 17. februar 1849 ble løyvt 200 spd. til koleralasarett på eller i nærheten av Lademoen. Formannskapet fikk ellers rett til å ordne det nødvendige.

Kolerabasillen ble funnet av den tyske vitenskapsmann Robert Koch (1843—1910) i 1884. Det er den samme mann som oppdaget tuberkelbasillen og gjorde for øvrig mange andre viktige oppdagelser.

Etter at kolerabasillen var funnet, kunne en finne fram til de rette åtgjerder mot sykdommen.

ÅTGJERDER MOT SYKDOMMENE

Vi leser om mange hjelperåder mot sykdommene i gamletida. Da som nå fantes der nok enkelte mennesker som hadde en særlig evne til å finne urter o. l. som kunne gi hjelp. Vi leser om naturfolk i vår tid som raskt og sikkert kan finne blad, røtter o. l. til hjelp i sykdomstilfelle. — Etter slaget på Stiklestad i 1030 var det en klok kone som undersøkte de sårede. Vi skal imidlertid være merksame på at nordmennene tidlig kom til Irland. Fra 820 åra var det norske riker der. Irland ble tidlig kristnet og var tidlig i kontakt med klassisk vitenskap i Middelhavslandene. Tidlig hadde de Angelsaksiske land legebøker som delvis ble kjent i Norge, og som mange holdt seg til. Men ved sida herav hadde det alminnelige folk hjelpemidler som bygde på gammel tru, folkemedisiner og trolldomsmedisiner som delvis har holdt seg ned til vår tid. Disse råder har ikke noe med medisinske hjelperåder å gjøre. Som før nevnt holdt folketrua på underjordiske krefter som årsak til sykdom. På den andre side var der krefter over naturen som ville gjøre godt og gi legedom. Oden var i vikingetida den fornemste legegud, og de som ville lære kunsten å lege andre, måtte først og fremst få legeevnen fra ham. Frøya og nornene må også nevnes. Men Oden var også trollmann og runemester, og han var galdrefar.

I eddasangene er leger så vidt nevnt. Ved lege forsto de den gang sårlege og slike som kunne stoppe blod og ellers kunne praktisere etter tilgjengelige legebøker. En angelsaksisk legebok fra 900 tallet rår til å bruke støtt meitemark på hundebit.

Gale hunder var ikke sjeldne i den tid. Denne meitemarkkuren fulgte fagmedisinen gjennom heile middelalderen.

Etter at kristendommen var innført, var det kirkens menn, munkar og prester, som i atskillig utstrekning praktiserte som leger. Faglærte leger omtales først fra kongelige hoff. Kongens livlege var helst utlending som hadde fått sin utdanning i sydligere land. På landsbygda hadde de ned til den seinere tid sjøllærte bygdeleger av begge kjønn.

I byene praktiserte barberere som sårleger. De foretok også kopping, årelating og klyster m. v. Fra 1500 tallet ble disse barberkirurgene kalt bartskjærer. Seinere ble de bartskjærer som praktiserte i hæren, kalt feltskjærer.

Prestene fortsatte også etter reformasjonen med å gi legehjelp, særlig på landsbygda, et forhold som fortsatte på mange steder inn i det 19. hundreåret.

Mot de store smittesykdommene som pest ble satt i gang einebærrøking som også var brukt i utlandet.

Etter svartedauen ble av Magnus Eriksen innført en bods- og bededag.

På 1500 tallet finner en at kvikksølv- og mønjesalver er brukt som middel mot sår. Mot spedalskhet var spermasett («hvalauki») oppført som råd i legebøker. Fra gammel tid ble spist ormekjøtt som legemiddel mot spedalskhet, skabb og skurv. Mot skjørbuk ble brukt kvanne, søterot, skyrbukgras og multer, visstnok alt sammen gode hjelperåder.

Tannsykdommer var det ikke så mye av i gamle dager som nå, men de forekom. Som hjelp mot tannverk ble brukt kopping under tunga eller et saltkorn inn i ei hul tann. En kunne også legge på en pose med noe søtt i for å lokke ut marken som lå og åt seg innover. — Kopping og årelating var ellers ofte brukt.

Smør var brukt i middelalderen og seinere både til utvendig og innvendig bruk som helsebot, særlig da det sterkt gule smøret. Det er også det mest vitaminrike. Fru Inger til Østeråt skriver i 1535 til erkebiskop Olav Engelbretson om at hun skulle sende ham smør til eget bruk «når Gud ville att smørid begynner at bliffwe noget gwlt».*)

*) Dipl. Narv. XI.

Et slags *apotekhus* fantes i København i slutten av 1400 tallet, men dette ble ikke noe for den alminnelige mann her oppe. Det måtte bli med de urter som de fant her, eller det var om farende folk som hadde droger med til salgs. Storfolk hadde gjerne store lager av krydder og medikamenter. — Ved klostrene ble i middelalderen dyrket en del legeplanter som delvis har holdt seg som legeplanter til våre dager, således søterot, kvann, groblad, bugras m. fl. Forskjellige slags lever var brukt. Steinbitlever ga en tran som ble en makeløs god øyensalve. Håkjerringlever ga en tran som ble brukt på sår og en eller annen åpen skade.

Trondheim fikk apotek i 1661.

Samme året fikk byen og omegn den første embetslege. Det var den danskfødte Jens Nicolaisen. Byen hadde også sine bartskjærer. Mest kjent er Christian Frauwen som var kirurg. Han var Griffenfolds lege i 12 år. Frauwen ble byens første stadskirurg, og han tok opp arbeide for sykestue for byen i 1688. — Embetslegen Nicolaisen fikk flekktyfus, og i febevillelse tok han sitt liv ved å drukne seg i brønnen på garden der han bodde.

I 1753 fikk byen sin første utdannede jordmor. I det heile er det på alle områder store framsteg i siste del av 1700 tallet fram mot 1800. Økonomien var bedre og trangen til opplysning voksende. Stillingen var i så måte heilt anderledes enn på 1600 tallet. Det er fortalt at en tysk lege, Otto Sperling, kom til Trondheim og tenkte å slå seg ned som praktiserende lege, men statholderen, Jens Juel, sier til ham da han hadde hørt hans plan: Hva skal I gjøre i Trondheim? De har aldri hatt noen Medicus der, ved ikke heller av noen Medicin at sige, men curerer sig med Roscker og lybsk øl, med mjød og multebær når de har skjorbuk».

I det heile var 1600 tallet ennå et mørkt hundreår. Heksebålene viser kanskje dette bedre enn alt annet, og de var dessverre ikke sjeldne. Vi skal ta med et tilfelle fra Stavanger fra 1618. En mann hadde ligget på andre året «sjug av koldsjuge». Karen ville prøve å helbrede ham dersom hun fikk noe av hans hår og negler. Det fikk hun og skrapte det ned i et eggeskall og ville sette det ut for fugl. Sjukdommen skulle da bli flyttet

over på fuglen som åt. Dette er en gammel tru på overføring av sykdommer — transplantasjon. Den samme Karen ble seinere mistenkt for å være skyldig i et dødsfall. Her skulle da brukes den sedvanlige «blodprøve». Karen skulle legge handa si på liket, og dersom dette da begynte å blø, var hun skyldig. Det gikk godt denne gang, men fem år seinere ble hun dømt til bålet for trolldom.

Den siste hekseprosess i Norge var mot Lisbet Nypan og hennes mann Olav. Hun var en vanlig «klok kone» som prøvde å hjelpe syke med sine midler. Blant disse spilte salt en stor rolle. Over det «leste» hun, og det kom til å koste henne livet. Hun ble brent som heks i 1670.

SYKEHUS

«Trondhjems hospital» er visstnok den eldste milde stiftelsen som landet vårt har igjen nå. Det var erkebiskop Jon Raude som i 1277 lot bygge et hospital for fattige menn. Kong Magnus Lagabøter ga grunnen. Til å begynne med var det plass for 40—50, men er seinere auka til 120 til 130 plasser. Stiftelsen fikk sin første fundas i 1612 og 1613. Etter denne skulle stiftelsen også ta imot spedalske som hadde sin egen stue skilt fra de gamles stue. Man veit ikke mye om stiftelsen fra de første 300 åra, men man veit at den i sin tid åtte 144 landeiendommer som mest skulle være gitt av kongene Fredrik II og Kristian IV.

Etter statuttene skulle Trondhjems hospital være felles for byen og de to trønderske fylker. I 1780 ble ved hospitalet opprettet et dollhus (en «dårekiste») for sinnssyke, opprinnelig til 5, seinere for 16 pasienter. Det er dette dollhus som er kjent under navnet «Tronka». Her var sinnssyke helt til 1919 da pasientene kunne føres over til «Østmarken sykehus».

Hospitalstiftelsen er etter den tid brukt bare som gamleheim. Ved den store bybrann i 1842 brente stiftelsens hus ned. Ny bygning ble da oppført av stein. Hospitalet har sin egen kirke som ble oppført i 1705.

Asylnøden for sinnssyke ble etter hvert stor, og det ble arbeidet ut en landsplan for å få rettet på dette forhold. Etter denne planen skulle det bygges et statsasyl for det Norden-